

A neveléstudományi karrier nemzetközi vonatkozásai

A neveléstudomány területén kandidátusi, illetve MTA doktori fokozattal rendelkezők teljes körű kérdőíves vizsgálatát 2000-ben indította el az Oktatáskutató Intézet felsőoktatás-kutató csoportja.¹¹ A tudományos fokozattal rendelkező neveléstudósok 258 fős csoportjából¹² összesen 184 fővel sikerült interjút készíteni.

A „Neveléstudomány területén tudományos fokozattal rendelkezők szakmai pályafutásának vizsgálata” címet viselő kutatás – az egyéni változatoknak számos nyitott kérdéssel teret adva – részletesen tárja fel a tudományos életpálya aspektusait. A kérdőív tematikus bontásban veszi sorra azokat az elemeket, amelyekből a teljes karrier-ív – kronologikusan – megrajzolható. A tudományos életpályán az alábbi „csomópontokat” vizsgáltuk:

- Iskolai pályafutás: közép- és felsőfokú tanulmányok
- Tudományos fokozatok, címek
- Munkahelyi pályafutás: fő- és mellékállású munkahelyek
- Nyelvtudás
- Oktatói tevékenység
- Kutatói tevékenység
- Testületi, szervezeti tagság: szakmai kapcsolatok
- Publikációk
- Szakmai elismerések, kitüntetések

Tanulmányomban a feldolgozott gazdag kutatási anyagból a tudományos tevékenység nemzetközi dimenzióját emelem ki. A fenti életpálya-elemeket tehát külföldi vonatkozásuk szempontjából szemlélem. Elemzési szempontjaim ebben a megközelítésben a következők:

- Részvétel külföldi képzésben, továbbképzésben
- Nyelvtudás
- Külföldi oktatói tevékenység
- Külföldi kutatói tevékenység
- Külföldi publikáció

Részvétel külföldi képzésben, továbbképzésben

Külföldi képzésben, továbbképzésben a válaszadók fele (50,6%-a) vett részt eddigi pályafutása során (*1. táblázat*). A külföldi képzésben valaha részt vettek között az ilyen jellegű képzések egy főre eső átlagos száma 2,05.

1. tábla: Részvétel külföldi képzésben, továbbképzésben

Részvétel	Esetszám	Százalék
Részt vett	93	50,6
Nem vett részt	91	49,4
Összesen	184	100

¹¹ A kutatás vezetője Hrubos Ildikó. Munkatársak: Szemerszki Marianna, Tomasz Gábor, Veroszta Zsuzsanna.

¹² A kutatás kiindulásához szükséges adatbázist az MTA Doktori Tanácsának Titkársága bocsátotta rendelkezésünkre.

A külföldi képzés színhelye leggyakrabban egy oktatási intézmény (34,8%). Külföldi tudományos intézetben, kutatóintézetben a válaszadók 12,5%-a tanult már. A szervezetek, alapítványok 7,6%-os gyakorisággal adtak otthont a képzésnek (2. táblázat).

2. tábla: A külföldi képzés, továbbképzés intézményi keretei*

Intézmény típusa	Esetszám	Százalék
Oktatási intézmény	64	34,8
Tudományos intézet	23	12,5
Szervezet	14	7,6

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

A külföldi képzés helyszínét tekintve majdnem egyenlő arányban oszlik meg Nyugat-Európa és a volt szocialista országok között. Az összes megkérdezett 27,2%-a tanult már valamelyik nyugat-európai államban s közel ennyien (25,5%) vannak azok, akik valamelyik korábban szocialista országban zajló oktatáson vettek részt. (3. táblázat)

3. tábla: A külföldi képzés, továbbképzés helyszíne*

Ország	Esetszám	Százalék
Nyugat-Európa	50	27,2
Volt szocialista ország	47	25,5
Amerika, Kanada	12	6,5

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

Nyelvtudás

A nemzetközi tudományos pályafutás fontos összetevője a nyelvismeret. A nyelvtudás hiánya korlátozó tényezőként merülhet fel a külföldi tudományos tevékenység, a kapcsolatok létrehozása és ápolása során s természetesen az idegen nyelvek ismerete számos lehetőséggel gazdagíthatja a tudományos karrier külföldi aspektusát.

A nyelvtudás meghatározásában meglehetősen szélesre vettük a lehetséges szempontok sorát. Úgy véltük, a tudomány területén tevékenykedők esetében a nyelvtudás nem pusztán a nyelvvizsgákat és magukat a beszélt nyelveket jelenti, ezért a fogalmat egyéb, a tudományos életből vett aspektusokkal szükséges bővíteni. Így gazdagítottuk az eredeti fogalmat az olvasott szakirodalmak nyelvvel, illetve az idegen nyelven tartott előadások nyelvvel is.

A nyelvtudás fogalmát legtágabb értelemben használva az eredmények vizsgálatakor szembeötlő a három nyelv kiemelkedő gyakorisága (4. táblázat). A válaszadók közül legtöbben (60,9%) németül beszélnek. Az orosz nyelv ismerete szinte ugyanennyire gyakori (59,8%). Kiemelkedően magas az angol nyelvet ismerők aránya is, a megkérdezettek 58,2%-a beszéli. A megkérdezettek mindegyike beszámolt egy vagy több nyelv ismeretéről. Az egy főre eső beszélt nyelvek átlagos száma 2,2.

A nyelvtudás tényét a mindennapi és a hivatali élet területén is az állami nyelvvizsga intézményesíti. A megkérdezettek közül mindenkinek van nyelvvizsgája – ez a tudományos fokozat elérésének feltétele is. Egy válaszadóra átlagosan 1,86 nyelvvizsga jut. Az 5. táblázatot a korábbival összevetve kiderül, hogy a nyelvtudás és a nyelvvizsga meglete nem teljesen fedi egymást. Kevésbé meglepő, sőt természetes az, hogy gyakran fordul elő a nyelvvizsgával nem „hitelesített” nyelvtudás. (Például a megkérdezettek 60,9%-a beszéli a német nyelvet, de nyelv-

vizsgát csak 39,7%-uk tett belőle.) Érdemes azonban a nyelvvizsga nyelvét figyelembe véve észrevenni azt az arányeltolódást, amely az orosz nyelvi vizsga esetében áll fenn. A nyelvvizsgák között a leggyakoribb az orosz (51,6%). A megkérdezettek között az orosz nyelv ismerete közelíti meg leginkább a nyelvvizsgával intézményesített nyelvtudás arányát. (Mindössze 8,2% a differencia az orosz nyelvet ismerők és az ebből vizsgázók között. Ugyanez az arány a német nyelvénél 21,2%, az angol esetében pedig 18%.) Ezek az arányok alighanem a „nyugati” nyelvek ismeretének növekvő szükségességét mutatják a tudományos életben. Feltehetően sokan felnőtt korban fogtak bele az angol, vagy német nyelv tanulásába és – bár vizsgát már nem tettek belőle – „aktív” nyelvtudással rendelkeznek: ismerik és használják a nyelvet.

4. tábla: *Nyelvtudás**

Nyelv	Esetszám	Százalék
Német	112	60,9
Orosz	110	59,8
Angol	107	58,2
Francia	23	12,5
Egyéb kelet-európai nyelv	16	8,7
Egyéb nyugat-európai nyelv	12	6,5
Latin	10	5,4

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

5. tábla: *Nyelvvizsga nyelve**

Nyelvvizsga nyelve	Esetszám	Százalék
Orosz	95	51,6
Angol	74	40,2
Német	73	39,7
Francia	16	8,7
Egyéb kelet-európai nyelv	9	4,9

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

Mint fentebb említettem, a nyelvtudás fogalma a tudományos életben kibővül az idegen nyelvű szakirodalom olvasásával és idegen nyelvű előadások tartásával is. A megkérdezettek idegen nyelven leginkább németül (47,8%) és angolul (60,3%) olvasnak. Az orosz nyelv gyakorisága ebből a szempontból a harmadik helyre esett vissza, ám még így is meglepően sokan, a válaszadók 47,8%-a olvas orosz szakirodalmat (is) (6. táblázat).

6. tábla: *Külföldi szakirodalom nyelve**

Szakirodalom nyelve	Esetszám	Százalék
Német	112	60,9
Angol	111	60,3
Orosz	88	47,8
Francia	29	15,8
Egyéb kelet-európai nyelv	12	6,5
Egyéb nyugat-európai nyelv	6	3,3

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

Válaszadóink közel háromnegyede (74%-a) szokott idegen nyelven előadást tartani. Az előadás nyelve leggyakrabban szintén angol (35,9%), illetve német (34,2%). (7. táblázat)

7. tábla: Idegen nyelven tartott előadások nyelve*

Előadás nyelve	Esetszám	Százalék
Angol	66	35,9
Német	63	34,2
Orosz	37	20,1
Egyéb kelet-európai nyelv	10	5,4
Francia	6	3,3

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

Külföldi oktatói tevékenység

A neveléstudományban tudományos fokozattal rendelkezők szakmai pályafutásában – a pálya jellegéből adódóan – kiemelkedő szerep jut az oktatásnak. (A megkérdezettek teljes körének 78,2%-a végez jelenleg is oktató tevékenységet) A pályafutás során külföldi oktatási tevékenységre azonban a megkérdezettek közül mindössze minden negyediknek nyílt módja (24%). (8. táblázat). A külföldön oktatók átlagosan 2,09 alkalommal jutottak ehhez a szakmai lehetőséghez.

8. tábla: Oktatás külföldön vendégtanárként

Külföldi oktatás	Esetszám	Százalék
Igen	44	24
Nem	140	76
Összesen	184	100

Az oktatói tevékenység helyszíne leggyakrabban valamelyik nyugat-európai ország volt (a megkérdezettek 15,8%-a oktatott itt). Megfigyelhetjük, hogy Amerika, Kanada (3,8%) gyakoribb oktatási helyszín a – jórészt szomszédos – volt szocialista országoknál (2,7%). (9. táblázat)

9. tábla: Külföldi oktatói tevékenység helyszíne*

Ország	Esetszám	Százalék
Nyugat-Európa	29	15,8
Amerika, Kanada	7	3,8
Volt szocialista ország	5	2,7
Határon túli magyar nyelvű település	4	2,2%

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

Külföldi kutatói tevékenység

A kérdőív felvételének idején a megkérdezettek 79,9%-a végzett kutatói tevékenységet hazai keretek között. Ez az arány alig magasabb az oktatásban részt vevők fent említett arányánál (78,2%). A külföldi kutatói tevékenység esetében azonban jelentősen változik a kép: a válaszadók 47,9%-ának (a külföldön oktatók kétszerese) volt erre módja (10. táblázat).

10. tábla: Külföldi kutatói tevékenység

Külföldi kutatói tevékenység	Esetszám	Százalék
Igen	88	47,9
Nem	96	52,1
Összesen	184	100

Mint az előbbieken láthattuk, a külföldi oktatói tevékenység színtere alapvetően Nyugat-Európa. Nincs ez másképp a kutatás területén sem: a válaszadók 30,4%-a valamelyik nyugat-európai országban (is) végezte tudományos tevékenységét. Az oktatásban megmutatkozó arányokhoz képest a kutatók azonban másodsorban valamely volt szocialista országban tevékenykedtek (14,7%) s feleannyian végeztek kutatást Amerikában, Kanadában. (11. táblázat)

11. tábla: A külföldi kutatói tevékenység – országok szerint*

Ország	Esetszám	Százalék
Nyugat-Európa	56	30,4
Volt szocialista ország	27	14,7
Amerika, Kanada	13	7,1
Határon túli magyar nyelvű település	8	4,3%

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

Külföldi publikáció

Kérdőíves vizsgálatunk során a megkérdezettek közel 36%-a említette, hogy az utóbbi öt évben publikált egy vagy több cikket valamely szakmai fórumot jelentő külföldi folyóiratban. Közöttük az elmúlt öt év publikációinak átlagos száma 3,67. Míg tehát a publikálók aránya a válaszadók között meglehetősen alacsonynak tűnhet, úgy látszik, azoknak, akik külföldön publikálnak, erre a tevékenységre rendszeresen módjuk nyílik.

A külföldön megjelent publikációk legnagyobb részben – a válaszadók 14%-a említette ezt – angol nyelven íródtak (12. táblázat). Ehhez képest feleannyian publikálnak német nyelven (7,1%). Feltűnő az orosz nyelvű publikációk igen alacsony aránya (mindössze 2,2%) annál is inkább, mert a nyelvtudás részletezésekor az orosz nyelv használata meglehetősen hangsúlyosnak bizonyult (a megkérdezettek 47,8%-a olvas orosz szakirodalmat, 20,1%-a pedig szokott előadást tartani orosz nyelven). Ez a látszólagos ellentmondás valószínűleg abban oldható fel, hogy a publikációk esetében kizárólag az utolsó öt évre vonatkoztattuk kérdésünket. Ebben az esetben feltehető az, hogy a kérdőív adatai az orosz nyelv jelentős visszaszorulását tükrözik a tudomány területén.

12. tábla: Az elmúlt öt évben külföldi szakmai folyóiratokban megjelent publikációk nyelve*

A folyóirat nyelve	Esetszám	Százalék
Angol	26	14,1
Német	13	7,1
Orosz	4	2,2

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

Mint említettem, válaszadóink közül mindössze minden harmadik publikált külföldön az utóbbi öt évben. Milyen okok húzódnak meg e mögött a meglehetősen alacsony publikálási arány mögött? Nézzük, hogyan ítélik meg külföldi publikációs lehetőségeiket az érintettek:

13. tábla: Vélemény a külföldi publikációs lehetőségekről*

Vélemény	Esetszám	Százalék
Negatív: kevés lehetőség	28	15,2
Negatív: anyagi okok miatt	13	7,1
Pozitív: sok lehetőség	39	21,2
Kapcsolat, ismeretség szükséges hozzá	37	20,1
A nyelvtudás hiánya korlátozó tényező	7	3,8

*Erre a kérdésre a megkérdezett több választ is adhatott.

A 13. táblázat összegezve azt mutatja, hogy a külföldi publikációs lehetőségeket a megkérdezettek 22,3%-a negatívnak találja, míg 21,2%-uk pozitívnak értékeli. Az esélyek megítélése tehát meglehetősen ambivalens képet mutat. Figyelmet leginkább az a „semleges” megállapítás érdemel, amely szerint a külföldi publikációs lehetőségek nagymértékben a kialakított kapcsolati hálón múlnak (20,1%). Megfelelő kapcsolatok révén biztosított az „elérési útvonal” a külföldi folyóiratok felé, kapcsolatok híján azonban a bekerülési esély minimális.

Kissé életszerűbbé téve a külföldi publikációs lehetőségek kapcsolat-függőségének problémáját – a számoktól elszakadva – tanulmányomat néhány, a fentiekkel kapcsolatos nyitott kérdésre adott megjegyzéssel zárom:

„A tradíció sok formális követelményt állít a publikáció elé, ami nem feltétlenül érdemi. (Ez csak a pedagógiára vonatkozik) Nem itthon van az akadály.”

„Ha az adott felsőoktatási intézménynek van ilyen kapcsolata, akkor juthat ilyen lehetőséghez. A fiatalok lehetősége az új nyelvvizsgák miatt meghatározó.”

„Nyitottak a lehetőségek, csak fel kell venni a kapcsolatot. A baj, hogy sokan nem tájékozódnak erről.”

„Meghívásra, kérésre lehet publikálni. Vannak falak, amikbe a kutatók ütköznek.”

„Nincs érdeklődés a magyar témák iránt.”

„A magyar publikációk színvonala és hangvétele nem illik bele az angolszász tudományosságba.”

Veroszta Zsuzsanna